

Юрій Палеха

ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

У статті йдеться про становлення електронного документознавства, виникнення й функціонування електронного документа, визначення поняття електронного документа, його специфічні характеристики та види носіїв інформації; подано порівняльну характеристику параметрів документів на різних носіях.

Ключові слова: електронне документознавство, електронний документ, специфічні характеристики, види носіїв інформації, параметри документів на різних носіях.

Розвиток інформаційних технологій та мережі Інтернет ініціювали дослідження та дискусії щодо концепції електронного документа, його відмінностей та особливостей порівняно з традиційним документом на паперовому носії.

Електронний документ існує від своєї появи в бінарному (двійковому вигляді) й призначений для «прочитання» тільки за допомогою технічних засобів. Деякі науковці вважають, що електронний документ, відомий своїми метаданими, тобто інформацією, яка визначає його соціальну визначеність, та розумінням (зміст, контекст, структура). Інші, вважають що електронні документи, створювані фізичними або юридичними особами, є доказом дій або взаємодії та містять інформацію про зміст дій та певні взаємодії. Разом з тим чіткого визначення поняття електронний документ досі немає.

Сучасний етап розвитку документознавства в Україні характеризується оформленням його як самостійної наукової дисципліни. Вагомим підтвердженням цього є монографії відомих учених С. Кулешова¹, Г. Швецової-Водки², Н. Кушнарєнко³, В. Бездрабко⁴, активно формуються концепції документознавства (Н. Кушнарєнко, М. Слободяник, С. Кулешов, Г. Швецова-Водка). Серед суттєвих відмінностей цих концепцій однією з найпринциповіших є різне бачення структури даної науки.

Мета цієї статті – дослідити сутність електронного документознавства, особливості створення і функціонування електронного документа, запропонувати визначення електронного документознавства, його структури, основних термінів і понять, передусім, електронного документа.

На нашу думку, електронне документознавство – спеціальна історична дисципліна, об'єктом вивчення якої є електронні документи, що відображають дійсність у специфічній цифровій формі. Предметом його є вивчення закономірностей історичного розвитку й функціо-

нування джерел, їх форми, змісту і типології, розроблення прийомів і методів їхнього використання в історичних дослідженнях.

Філософська сутність електронного документознавства має полягати в тому, що його майбутнє мислиться в існуванні, як самозаконної системи знань, котра визначається не стільки межами (кордонами) предмета, скільки підходом до неї. У межах електронного документознавства повинні розв'язуватися питання, що стосуються характеристики не тільки усіх видів електронних документів (а не лише службових) і систем документування, а й будь-яких систем документалізації й комплексів документів, характеристик систем документальних комунікацій технологій, сукупності розгляду всіх документознавчих проблем.

До складових електронного документознавства, яке сьогодні розвивається найбільш прискореними темпами можна віднести:

загальне уявлення про електронний документ (зміст, поняття, властивості, типізація, носії, тенденції розвитку);

основні його різновиди (книги, посібники, періодика, бази даних, довідники, електронні бібліотечні колекції, каталоги, путівники; галузеві електронні ресурси);

правові засади створення і використання електронних ресурсів;

технологічні основи роботи з електронними документами;

організаційні основи роботи з електронними документами.

Об'єкт документознавства – електронний документ. Електронні документи відносяться до новітніх історичних джерел і об'єднують в собі декілька самостійних видів документів – службові документи, фотодокументи, фонодокументи та відео документи; це можуть бути також

картографічні документи чи електронні видання. Вони посідають окреме місце серед документальних пам'яток завдяки способу фіксації інформації, формі її передачі, носію інформації

та організації їх збереженості. Визначення поняття «електронний документ» у нормативних документах подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Трактування терміна «електронний документ»

№	Джерело	Формулювання
1	ГОСТ 7.83-2001. Электронные издания: Основные виды и выходные сведения: Межгос. стандарт.	Документ на машиночитаному носії, для використання якого необхідні засоби обчислювальної техніки
2	Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV	Документ, інформація на якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа
3	ДСТУ 2732:2004. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять	Документ, який створюють та використовують тільки у межах комп'ютерної системи
4	Закон РФ від 10.01.2002. № 1 – ФЗ	Документ, в якому інформація подана в електронно-цифровій формі

Зазначені в таблиці визначення поняття «електронний документ» можна узагальнити за такими ознаками: подання інформації в цифровому вигляді (текст, звук, зображення статичне або те, що рухається у цифрових форматах); необхідність програмних та апаратних засобів для її сприймання людиною (тобто, комп'ютерного обладнання та програмного забезпечення); необхідність телекомунікаційних засобів для отримання та розповсюдження інформації.

У перших трьох визначеннях поняття «електронний документ» (ЕД) можна побачити певні неточності. Так, у ГОСТ 7.83-2001 зазначено, що для використання електронного документа необхідні засоби обчислювальної техніки. Разом з тим, немає необхідності в засобах обчислювальної техніки для відтворення відеозображення (фото- чи відео- документа), створеного цифровим апаратом чи мобільним телефоном. Так само зайве посилання в ДСТУ 2732:2004 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять» на необхідність створення і використання ЕД у межах комп'ютерної системи.

Посилання в Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» на обов'язкові реквізити при створенні електронного документа не стосується музичного твору й того ж самого відеозображення.

Найбільш прийнятним може бути таке визначення: *ЕД – інформація, подана в цифровому вигляді (текст, звук, зображення статистичне або те, що рухається у цифрових формах) за допомогою програмних чи апаратних засобів, а також телекомунікаційних засобів отримання чи розповсюдження інформації.*

Крім того, необхідно відмежовувати узагальнене поняття «електронний документ», як матеріалізована пам'ять людства, вивченням особливостей якого повинне займатись «Електронне документознавство», і «службовий електронний документ», вивченням якого повинне опікуватись «Управлінське документознавство» та «Керування документацією», як галузь управління, що відповідає за ефективний та систематичний контроль за створенням, прийманням, зберіганням, використанням, передаванням до архіву та вилученням для знищення службових документів, охоплюючи процеси відбирання та зберігання в документальній формі свідчень та інформації про ділову діяльність.

До загальних властивостей ЕД, як відомо, відносяться: неможливість використання поза технічними засобами їхнього створення й відтворення; наявність загального носія для групи документів; необхідність кодування для фіксації й перекодування для відтворення змісту; можливість багаторазового запису різних текстів на тому самому носії.

Специфічними властивостями ЕД можна назвати такі: відсутність твердої прив'язки змісту (тексту) до конкретного матеріального носія; наявність загальної системи кодування (бінарний код), однакової для фіксації документів будь-якої знакової системи (тексту, звуку, зображення, графіки); практична неможливість вичленовування деяких електронних документів із програмної оболонки й загальних масивів (наприклад, у базах даних); відсутність індивідуального носія для кожного з документів, розміщених на окремому комп'ютері або сервері; «інтерактивність» документа (можливість втручання користувача

в його текст і структуру, робити за своїм розсудом перекомпонування матеріалу або його додавання). Відповідно до останньої специфічної властивості електронного документа постає питання його цілісності. Крім того, відомо, що при передаванні документа по каналах комунікації відбувається його розчленовування на дрібні складові, які потім з'єднуються в цілісний об'єкт на комп'ютері одержувача. При цьому не виключаються технічні збої, у результаті яких документ може бути деформований.

Основними елементами, що виділяються в структурі електронного документа, є його зміст, реквізити і носій. *Під змістом* електронного документа розуміється документована інформація (відомості про осіб, предмети, факти, події, явища і процеси, незалежно від форми їхньої подачі). *Реквізити* в електронному документі повинні (відповідно до ДСТУ 4163–2003 для службових документів) нести інформацію про найменування організації-творця документа, її місцезнаходження (або поштова адреса), найменування документа, дату його виготовлення, код особи, яка виготовила або затвердила документ.

Усі електронні документи як найважливіший компонент містять програмне забезпечення, од-

нак критичність впливу цього фактора не однакова для їхнього використання. Одні з них можуть бути адекватно сприйняті практично на будь-якому комп'ютері, проте для роботи з іншими потрібна установка спеціальних додатків, поза якими електронний документ не може функціонувати.

Носій електронного документа – це матеріальний об'єкт, на якому інформація може бути записана в електронно-цифровому вигляді. Ним може бути перфокарта, перфострічка, магнітні та оптичні диски, а також накопичувачі інформації на енергонезалежній флеш-пам'яті.

Перфораційні карти та перфострічки – це карти чи стрічки з певною структурою – пробитими отворами, на які нанесена певна інформація у вигляді математичних чи логічних значень. На сьогоднішній день вони практично не використовуються, хіба що на телетайпах у віддалених поштових відділеннях. Разом з тим витoki електронного документознавства тісно пов'язані саме з їхнім виникненням (1867 р.).

Магнітні носії інформації, до яких відносять магнітну стрічку, диск (жорсткий та гнучкий) та магнітну карту, розписано в таблиці 2.

Таблиця 2

Види магнітних носіїв

№	Вид	Характеристика носія інформації
1.	Магнітна стрічка	Магнітна стрічка несе звукову та цифрову інформацію, що закріплена електромагнітним способом. Використовується в ЕОМ та аудіо- та відеотехніці
2.	Магнітна карта	Невеличка пластмасова карта на поліефірній основі щільністю 12 мкм, яку покривають захисним шаром з поліефірної плівки щільністю 10–12 мкм
3.	Гнучкий магнітний диск	Носій інформації, що дає змогу переносити документи та програми з одного комп'ютера на інший, зберігати інформацію, яка не використовується постійно на комп'ютері
4.	Жорсткий магнітний диск	Кругла пластина, виготовлена з твердого матеріалу (металу), покритого феромагнітним шаром. Призначена для постійного зберігання інформації, що використовується під час роботи з ПК й встановлюється у ньому

Оптичні носії інформації (документи на оптичних носіях) – це інтегрований вид документа, який може ввібрати в себе всі переваги та

можливості книги, мікро-, діа-, відеофільмів чи аудіозапису одночасно. Характеристика оптичних документів подана в таблиці 3.

Таблиця 3

Види оптичних документів та їх характеристика

№	Вид	Визначення	Характеристика виду
1.	Аудіо-компакт-диск	Оптичний диск з постійною звуковою інформацією, записаною у подвійному коді	Призначений для відтворення інформації на програвачах. Переваги: якість та зручність відтворення, зберігання, компактність
2.	CD-ROM	Компакт-диск з постійною пам'яттю, призначений для зберігання та зчитування значних обсягів інформації	Належить до інтерактивних аудіовізуальних засобів, які дозволяють одночасно проводити операції з рухомими зображеннями, текстом, звуком
3.	Відео-компакт-диск	Диск із синтетичного матеріалу, на якому в цифровій формі записується текстова, образотворча та звукова інформація, а також програми EOM	Запис інформації здійснюється шляхом зміни поверхні або структури носія, на якому розташовані спіральні або концентричні доріжки із записом відеофільмів, графічних зображень тощо
4.	DVD-диск	Різновид оптичних дисків, на котрому у цифровій формі записується текстова, відео- та звукова інформація	Відрізняється високою інформ. ємністю (місткістю) порівняно з CD-ROM. DVD-відео розрахований на дві години показу відеоінформації, а двосторонній – на вісім годин
5.	Голограма	Документ, що містить зображення, запис та відтворення якого робиться за допомогою лазерного променя без використання лінз	Отримання зорового образу предмета, котрий має всі властивості оригіналу. При цьому досягається повна ілюзія присутності предмета

Флеш-накопичувачі пам'яті – різновид енергонезалежного напівпровідникового запам'ятовуючого пристрою з електронним стиранням.

Порівняльну характеристику параметрів документів на різних носіях подано в таблиці 4.

Таблиця 4

Порівняльна характеристика параметрів документів на різних носіях

Характеристики	Форма документа					
	Рукописний документ	Друковане видання	Грамплатівка	Відеофільм	CD-видання	Мережний ЕД
Фізична форма	Явно виражена	Явно виражена	Явно виражена	Явно виражена	Явно виражена	Не виражена
Тираж	Відсутній або мінімальний	У кількості випущених екземплярів	У кількості випущених екземплярів	У кількості випущених екземплярів	У кількості випущених екземплярів	У якості точних копій документа або цілих колекцій на різних сайтах

Характеристики	Форма документа					
	Рукописний документ	Друковане видання	Грамплатівка	Відеофільм	CD-видання	Мережний ЕД
Вихідні дані	Прямі або непрямі відомості про авторів, час і місце створення	Місце видання, видавництво, рік видання; відомості про авторів або виконавців і т. д.	Місце видання, видавництво, рік видання; відомості про авторів або виконавців і т. д.	Місце видання, видавництво, рік видання; відомості про авторів або виконавців і т. д.	Місце видання, видавництво, рік видання; нова версія (як перевидання), відомості про виконавців	Сайт та час первинного опублікування
Форма виходу у світ	Публікація	Видання	Видання	Видання	Видання	Публікація у формі виставлення на сайт
Кількісні характеристики	У сторінках, кількість ілюстрацій і т. д.	У сторінках, кількість ілюстрацій і т. д.	У кількості пісень, швидкість програвання, час звучання пісні	Тривалість фільму	Обсяг в окр. велич.: текст у Кбайтах, музика у хв.; відеоряд у розмірі ролика; зображення в сторінках	Обсяг займаної дискової пам'яті
Можливість ідентифікації	Існує	Існує	Існує	Існує	Існує	Не завжди
Стабільність тексту	Стійка	Стійка	Стійка	Не завжди (можливий перезапис)	Стійка	Не стійка
Спец. умови прочитання	Немає	Немає	Відповідність відтворюючої апаратури й стандартів звукозапису	Відповідність відтворюючої апаратури, стандартів запису звуку й зображення	Апаратні й програмні засоби, передбачені для кожного видання	Наявність каналу зв'язку, апаратні і прог. засоби; сумісність протоколів

Отже, у статті зроблено спробу проаналізувати питання побудови електронного документознавства, виникнення й функціонування електронного документа, визначення його поняття, встановити його специфічні характеристики та види носіїв інформації. Подано авторську порівняльну характеристику параметрів документів на різних носіях.

Активізація спільних зусиль істориків, документознавців, архівістів, джерело-, книго- і бібліотекознавців, представників інших наук документально-комунікаційного циклу сприятиме успішному розв'язанню проблем електронного документознавства, забезпечить позитивну перспективу розвитку науки про документ.

¹ Кулешов С. Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / УДНДІАСД, ДАКККіМ. – К., 2000. – 162 с.

² Швецова-Водка Г. М. Документознавство: навч. посіб. – К.: Знання, 2007. – 398 с.

³ Кушнарченко Н. Н. Документоведение: учеб. для студ. вузов культуры. – 7-е изд., переработ. и доп. – К.: Знання, 2008. – 459 с.

⁴ Бездрабко В. В. Документознавство в Україні: інституціоналізація та сучасний розвиток: монографія / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Четверта хвиля, 2009. – 720 с.

В статті йдеться про становлення електронного документоуведення, виникнення і функціонування електронного документа, визначення поняття електронного документа, його специфічних характеристик і видів носіїв інформації, подана порівняльна характеристика параметрів документів на різних носіях.

Ключові слова: електронне документоуведення, електронний документ, специфічні характеристики, види носіїв інформації, параметри документів на різних носіях.

The article devoted to evolution of the development electronic documentary studies, it also defines the most important kinds of the electronic documents analysed determines of the kinds electronic document and informations forms electronic documents. Presented characteristic examples electronic document.

Key words: electronic documentary, electronic document, specifical characteristics, types of media, the parameters of documents in different media.

УДК 351:[005.92:004.63]

Андрій Семенченко

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ

У статті проаналізовано механізми державного управління у сфері електронного урядування, визначено політичні, законодавчі, організаційні, інституціональні, економічні, фінансові, інформаційні та інші механізми, розглянуто досвід їхнього впровадження в Україні.

Ключові слова: державне управління, електронне урядування, інформаційне суспільство.

Механізми державного управління у сфері електронного урядування можуть базуватись на різних підходах держави щодо її впливу на процеси в цій сфері, граничними з яких є:

- саморозвиток та самоорганізація інформаційного суспільства та електронного урядування (е-урядування), де основним регулятором виступає ринок і не передбачено втручання держави;

- управління та регулювання виключно державою розвитком інформаційного суспільства та впровадженням е-урядування через формування та реалізацію відповідної державної політики, яка передбачає централізовані та дерективні методи управління.

Прикладом першого підходу може бути початкове розповсюдження Інтернету в світі, де втручання держав було мінімальним. Держава не витрачає жодних зусиль та не здійснює будь-які заходи щодо управління або регулювання цією сферою. Проте такий підхід є небезпечним та неефективним, оскільки безконтрольне хаотичне впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій є загрозою для громадян, су-

спільства та держави, причиною несумісності інформаційних систем та відсутності електронної взаємодії органів влади, дублювання та розпорошення бюджетних коштів тощо.

Другий підхід суперечить рішенням всесвітніх саммітів із розвитку інформаційного суспільства (Женевського-2003 та Туніського-2005), насамперед, принципам партнерства та рівності між собою основних суб'єктів розбудови інформаційного суспільства, а саме: держави, громадських організацій, суб'єктів господарювання та міжнародних організацій при збереженні координуючої ролі держави. Крім того, розбудова інформаційного суспільства та е-урядування передбачають децентралізацію та деконцентрацію влади, контроль і оцінювання її з боку суспільства та бізнесу, участь останніх у формуванні та реалізації державної політики, що включається при формуванні відповідних механізмів державного управління на основі другого підходу. Тому в різних країнах, як правило, від-

© Андрій Семенченко, 2012